

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

MORAVA

František Čapka

S T R U Č N Á   H I S T O R I E   S T Á T Ů

Morava

FRANTIŠEK ČAPKA

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2003

© doc. PhDr. František Čapka, CSc., 2003

© Libri, 2003

ISBN 80-7277-186-8

Obsah

Pravěká Morava (do 6. století n. l.)	7
Morava v době kamenné a bronzové	7
Doba železná, Keltové a stěhování národů	10
Od příchodu Slovanů do zániku Velké Moravy (6. až 10. století)	13
Příchod nejstarších slovanských kmenů	13
Sámův kmenový svaz	15
Doba předvelkomoravská	16
Počátky Velké Moravy	18
Konstantin a Metoděj	19
Kníže Svatopluk	21
Zánik Velkomoravské říše	24
Velkomoravská společnost	25
Morava za údělných knížectví (počátek 11. století až 1182)	27
Vláda Břetislavova a Sptyihněvova	27
Zřízení olomouckého biskupství	28
Ota Olomoucký a Konrád Brněnský	29
Boje mezi Přemyslovci	30
Jindřich Zdík	32
Raně středověká sídla	34
Konrád II. Ota a vznik Moravského markrabství	35
Přemyslovská markrabata (1182 až 1306)	37
Knínská dohoda a Konrádova statuta	37
Markrabě Vladislav Jindřich	39
Kolonizace a nové kláštery	40
Přemysl a Václav	41
Přemysl II. Otakar a bitva na Moravském poli	42
Vymření Přemyslovců po meči	44
Moravská společnost ve 13. století	46
Morava lucemburská (1310 až 1419/23)	48
Jindřich z Lipé a Eliška Rejčka	48
Markrabě Karel Lucemburský	50
Jan Jindřich	51
Spory mezi potomky Jana Jindřicha a Karla IV.	53
Václav IV. a nástup husitství	56
Kulturní a společenský rozkvět za Lucemburků	57
Morava za husitství a vlády Jagellonců (1419/23 až 1526)	61
Přivrženci kalicha na Moravě	61
Boje na moravském území	62
Lipany a koncil v Basileji	63
Vláda Jiřího z Poděbrad, dvojkráloví	65

- Ctibor Tovačovský a Vilém z Pernštejna 67
 Markrabství za Jagellonců 70
 Stavovské období (1526 až 1619) 72
 Habsburkové jako páni Moravy 72
 Novokřtenci, obrana markrabství proti Turkům 72
 Ferdinand I. versus stavy 74
 Reformace na Moravě, jednota bratrská 76
 Doba rudolfinská, katolická reformace 77
 Turecké nebezpečí, Štěpán Bočkaj 79
 Rudolf versus Matyáš 81
 Karel starší ze Žerotína 83
 Třicetiletá válka a protireformace (1619 až 1740) 85
 Moravané a stavovské povstání 85
 Porážka na Bílé hoře, Obnovené zřízení zemské 87
 Švédové na Moravě, vestfálský mír 90
 Morava barokní 92
 Cesta k „nové době“ (1740 až 1849) 96
 Slezské války 96
 Tereziánské a josefínské reformy 97
 Péče o školství a vědy, církevní poměry 100
 Národní obrození, Francouzi a Rusové na Moravě 102
 Průmyslová revoluce, rokoko a klasicismus 105
 Revoluční dění 1848/49 106
 Morava směřuje k samostatnosti českých zemí
 (1849 až 1918) 108
 Politické a státoprávní změny 108
 Spolkový život, národní manifestace 111
 Rozvoj průmyslu a školství 112
 Jazyková nařízení, nové politické strany 114
 Češi versus Němci 117
 První světová válka 119
 Období republik (od roku 1918) 122
 Němci proti republice 122
 Moravoslezská země, pozemková reforma 123
 Morava za protektorátu 125
 Odsun Němců, komunistická vláda 128
 Polistopadový vývoj 130
 Česko-moravské vztahy 132
 Encyklopedické heslo 135
 Folklor a nářečí na Moravě 143
 Přehledy 146
 Moravští vladaři a politici 146
 Moravští církevní hodnostáři 153
 Seznam výběrové literatury 157

Pravěká Morava (do 6. století n. l.)

Morava v době kamenné a bronzové

Morava náleží k těm částem Evropy, kde najdeme archeologické pozůstatky člověka a jeho činnosti prakticky po celou dobu pravěku. Způsobila to zejména poloha Moravy mezi souvislým ledovcem alpským a skandinávským, jež umožňovala, že lidé zde žili již ve starších čtvrtohorách, které se vyznačovaly velkými přírodními změnami. Doby ledové, kdy jazyky ledovce sahaly až do Moravské brány mezi výběžky Jeseníků a Beskyd, se střídaly s obdobími meziledovými. Ledovec postupně ustupoval a klimatické podmínky se zmírňovaly. Poslední zalednění skončilo zhruba před 10 000 lety. Zlepšování klimatu přineslo rozšíření lesů, ústup arktické fauny s mamuty i soby a nástup dnešních lesních zvířat. V tomto období se rovněž odehrála poslední fáze vývoje člověka: od člověka vzpřímeného (*Homo erectus*) přes člověka neandrtálského (*Homo sapiens neanderthalensis*) k člověku dnešního typu čili *Homo sapiens sapiens*. Celou tuto epochu označujeme jako starší dobu kamennou (paleolit) a časově ji ohraničujeme přibližně lety 1 milion až 8000 př. n. l.

Toto nejdelší období lidských dějin dělíme na tři údobí:

Ve starém paleolitu (1 milion–250 000 let př. n. l.) už lidé rodu *Homo erectus* používali ruce k cílevědomé činnosti (kámen na nástroje, pěstní klíny s ostrím k práci) a jako sběrači a lovci se potulovali v malých tlupách v okolí vodních zdrojů, stavěli si obydlí pod širým nebem nebo obývali jeskyně a skalní převisy. Nálezy ze Stránské skály u Brna (ale i odjinud) – např. spálené úlomky zvířecích kostí – dokládají, že užívali oheň.

Střední paleolit (250 000–40 000 let př. n. l.) charakterizuje přeměna člověka *Homo erectus* v člověka neandrtálského, někdy označovaného jako tvora rozumného a moudrého. Ten se vyznačoval zdokonalenou technikou výroby kamenných nástrojů, přičemž základní složkou jeho potravy zůstávala rostlinná strava získávaná sběrem. Stopy neandrtálského osídlení

můžeme najít v Dyjskosvrateckém úvalu, v Předmostí u Přerova, v jeskyni Šipka u Štramberku (zde byla v roce 1880 nalezena dolní čelist neandrtálského dítěte) a zejména v Moravském krasu (jeskyně Kůlna a Švédův stůl).

Mladý a pozdní paleolit (40 000–8000 let př. n. l.) zaznamenává již populaci *Homo sapiens sapiens*, která přinášela výrazné inovace v technologii jednotlivých kultur, i když dosud převládaly kamenné nástroje a kostěná industrie. Člověk se již oblékal, žil ve skupinách (velkorodinách, v mírně zahloubených chatách, které pojaly okolo 20 osob, s ohništi) a živil se kolektivním způsobem lovu. Z této doby pocházejí světově proslulá naleziště pozůstatků „lovců mamutů“ v Předmostí u Přerova, v Pavlově a zejména Dolních Věstonicích na jižní Moravě. Přibývají i doklady uměleckých projevů s prvotními formami náboženství (ozdoby, závěsky, náhrdelníky, čelenky a rytiny na kostech). Kultovní charakter měly i sošky zvířat a především drobné ženské sošky (venuše), vypalované z hlíny či vyřezávané z mamutoviny. Venuše jsou výrazným znakem kultu matky a plodnosti. Nejznámějším symbolem moravského pravěku je tzv. Věstonická venuše (černošedá figurka vysoká 11,5 cm), již objevil Karel Absolon v roce 1925 v Dolních Věstonicích.

Ve střední době kamenné čili mezolitu (8000 až 6000 let př. n. l.) definitivně skončila doba ledová, krajina ztratila dosavadní ráz arktické tundry s její zvířenou a zarostla novými druhy lesních porostů, jež střídala step. Toto lesostepní prostředí umožnilo lovcům, rybářům a sběračům, aby žili v menších skupinách. Morava je v této fázi doby kamenné jen velmi řídko osídlena.

Zásadní změnu způsobu života přinesl teprve neolit čili mladší doba kamenná (6000–3500 let př. n. l.), kdy člověk přešel od lovu a sběru k obdělávání půdy (používal dřevěný hák se zapřáhnutým dobyt看em) a chovu dobytka; tato změna bývá označována jako neolitická revoluce. Člověk se uchýlil k usedlému způsobu života, budoval dřevohlinité domy, zakládal pole a věnoval se hrnčířské výrobě. Lov a sběr ovšem zůstávaly důležitým doplňkem jeho potravy. Kvůli zakládání osad (zhruba do 200 lidí, např. sídliště Hluboké Mašůvky, Mohelnice, Vedrovce, Těšetice-Kyjovice) a k nim přilehlých

polí začal člověk krajinu měnit „žďáření“ a mýcením lesních porostů.

Nejstarší zemědělci pronikali na Moravu většinou z Podunají a vytvářeli kulturu s lineární keramikou, z níž se později vyvinula kultura vypichované keramiky a kultura s moravskou malovanou keramikou (pro ni jsou typické okrouhlé příkopové objekty, tzv. rondely, kde se odbývaly kultovní ceremonie). Tito zemědělci byli již i zručnými tesaři, bednáři, provazníky apod. Jejich náboženské představy se pohybovaly mezi animismem a teismem, přičemž symbol tajemné nadpřirozené síly představovala žena, ale hlavním nositelem této rodové prvobytně pospolné společnosti byl muž.

V pozdní době kamenné neboli eneolitu (3500–2000 let př. n. l.) si udržuje dominantní postavení hliněné nádoby, v nástrojích pak kámen, neboť nové kovové artefakty byly jen doplňkovým sortimentem (měď představovala spíše výsadu jedinců, třebaže eneolit bývá někdy nazýván dobou měděnou). Usedlé zemědělské obyvatelstvo se střetávalo s nomádky pasteveckými kmeny, které přinášely nové poznatky a také první znaky společenské diferenciaci. Postupně vznikala prvotní řemesla s náznaky obchodní činnosti. Definitivně se rozpadly staré rodové vztahy a uvolnila se cesta ke vzniku rodin. Lidé budovali výšinná opevnění – sídliště – a začalo se pohřbívat pod mohylami. Moravská malovaná keramika přecházela přes kulturu nálevkovitých pohárů ke kultuře s kanelovou keramikou a na jihozápadní Moravě vyústila v jevišovickou kulturu. Příchod kmenů z východu obohatil domácí civilizaci o šňůrovou keramiku a expanzi lukostřelců se zvoncovitými poháry.

Počátkem druhého tisíciletí před naším letopočtem začala doba bronzová (2000–750 let př. n. l.), kterou odborníci často člení na čtyři úseky: na starší, střední, mladší a pozdní. Ve starší době bronzové osídlil velkou část Moravy lid únětické kultury, střední dobu zase reprezentují lid věteřovské skupiny a středodunajská mohylová kultura. V mladší a pozdní době bronzové žil na území Moravy lid popelnicových polí. Pro civilizaci této doby je charakteristický především bronz (tedy slitina mědi a cínu), ale užíval se stále i kámen a „doplňkovou“ surovinou zůstávaly nadále kost a paroží. Svůj význam si udr-

žela keramika. Hlavním zaměstnáním bylo zemědělství; vedle dřevěných a kamenných nástrojů se začaly užívat i bronzové srpy. Spolu s početným zemědělským obyvatelstvem existovala i skupina řemeslníků a obchodníků, patrně také kněží a vojáků. To vedlo k růstu majetkových rozdílů, o čemž svědčí rozdílná „vybavenost“ hrobů.

Doba železná, Keltové a stěhování národů

Kolem roku 750 př. n. l. byl na Moravě (stejně jako v celé střední Evropě) bronz nahrazován železem. Pro léta 750–400 př. n. l. se užívá označení starší doba železná (halštatská). Jižní část Moravy je charakterizována horákovskou kulturou, na střední a severní Moravě se vytvořila platěnická kultura; obě kultury se v pozdním halštatském období sbližují. Základem obživy zůstávalo zemědělství s chovem dobytka, obyvatelé žili v menších venkovských osadách. Postupně vznikaly kovářské dílny (jeskyně Býčí skála u Adamova), v nichž byly nalezeny železné hřivny. Ke kvalifikované činnosti patřila stavba vozů. Halštatská kultura je také dobou rozvinutého dálkového obchodu (jantarová cesta). Ve společnosti se začala vydělovat tzv. rodová aristokracie.

Mladší doba železná neboli laténská (asi 400 př. n. l. až přelom letopočtu) je především spojována s příchodem Keltů, nejstaršího historicky doloženého etnika indoevropského původu (Řekové je nazývali *Keltoi*, Římané *Galli*). Na Moravu přicházeli Keltové z jihu (kolem 370 př. n. l.) a ve 3. století již plně ovládli zdejší tradiční sídelní oblasti. Na jižní a jihovýchodní Moravě bychom mohli hledat sídla keltského kmene Volků-Tektoságů, zatímco do východní, hornaté části Moravy pronikli kolem roku 100 př. n. l. příslušníci tzv. púchovské kultury.

Keltové byli znamenitými řemeslníky (vynikali v železářství, hutnictví a kovářství), válečníky (užívali koně i čtyřkolové vozy), umělci (vyráběli keramiku na hrnčířském kruhu, razili mince, znali sklo a email) a také staviteli (budovali první mosty, silnice a sídlištní centra městského charakteru, tzv. oppida – např. Hostýn, Staré Hradisko u Prostějova). Keltská společnost již byla společensky diferencovaná: nejvyšší postavení za-

ujímala šlechta („králové“ s vojenskou družinou), následovali kněží (tedy druidové), řemeslníci, obchodníci a rolníci. Nesvobodné obyvatelstvo tvořili sluhové, zajatci a otroci.

Na přelomu letopočtu byla keltská civilizace zasažena pronikáním germánských kmenů a také římskou expanzí (počátek našeho letopočtu až polovina 4. století). Zánik keltské moci vedl k opuštění oppid a odchodu Keltů do Podunají. Území Moravy osídlily germánské kmeny Svěbů; k nejvýznamnějším svěbským kmenům patřili Markomani (založili v české kotlině kmenový svaz) a Kvádové (ti vytvořili někde v okolí dolního toku řeky Moravy tzv. Vanniovo království). Civilizačně byli Germáni na nižším stupni než Keltové.

Na sklonku 1. století našeho letopočtu zahájili Římané budování obranného systému na Dunaji; definitivně byl dokončen za císaře Trajána výstavbou pohraničních kastelů na počátku 2. století (na jižní Moravě byla zřízena taková vojenská stanice X. římské legie u Mušova). Relativně klidné období přerušily tzv. markomanské války (166–180), kdy římské legie (velel jim osobně z Vindobony čili Vídně císař Marcus Aurelius) založily své pochodové tábory i na moravském území (byly zřízeny u obce Přibice nedaleko Mušova, u Modřic u Brna a nejseverněji v dnešní olomoucké městské části Neřeďin). I po skončení markomanských válek pokračovala římsko-germánská „konfrontace“. U Germánů došlo ke konečnému vytvoření kmenové organizace v čele s vrstvou náčelníků a králů.

Zhruba v polovině 4. století se v rámci stěhování národů dali do pohybu od Kaspického moře směrem na západ Hunové. Kolem roku 400 odešli Kvádové z Moravy a Moravskou branou k Baltu proudily skupiny hunských bojovníků. Hunská svrchovanost (Attilův kmenový svaz) pravděpodobně zasahovala i na Moravu. V závěru tohoto neklidného období se od 5. století připomíná v oblasti na sever od Dunaje „království“ germánských Herulů (jeho centrum možná leželo v širší oblasti Brněnska, zaniká kolem roku 512) a v průběhu 5. století se na jihu Moravy usadily kmeny Gepidů a Rugiů, které na konci tohoto století vystřídal labskogermánský kmen Langobardů (dokladem jeho pobytu mohou být dvě hrobky na vrchu Žuráň u Brna). Nejpozději od konce prvního desetiletí 6. století ovládli Langobardi jižní Moravu, kde setrvali až do roku 568;

tehdy je o velikonočních svátcích král Alboin (kvůli pronikání Avarů) odvedl do severní Itálie. Šlo o poslední velký přesun germánského kmene na území Moravy a současně o konec stěhování národů. To se již ve střední Evropě usídlovali Slované.

Od příchodu Slovanů do zániku Velké Moravy (6. až 10. století)

Příchod nejstarších slovanských kmenů

„Tradiční“ pojetí předpokládá pravlast Slovanů někde v oblasti Pripetských močálů na rozhraní Běloruska a Ukrajiny, popř. na širším území mezi středním Dněprem, Pripetí, horním Dněstrem, Vislou a Odrou. Na Moravu přicházeli Slované Moravskou branou od severovýchodu (podle novější hypotézy přes karpatské průsmyky z Malopolska, dále přes střední Pováží do středního Pomoraví) a od třicátých a čtyřicátých let 6. století zemi souvisle kolonizovali. V případě průchodu Moravskou branou se mohly slovanské kmeny někde v prostoru dnešního Přerova rozdělit na ty, jež dále směřovaly podél toku řeky Moravy, další pak osídlily Olomoucko a střední Moravu a pokračovaly dál na jih na Brněnsko a do Dyjskosvrateckého úvalu. Po odchodu Langobardů zde Slované nenaráželi na větší odpor a zbytky původního obyvatelstva (pokud zde zůstalo) rychle asimilovali, takže koncem 6. a v 7. století byli již na Moravě jedinými pány.

Písemné svědectví o rozšíření Slovanů v první polovině 6. století nám zachoval historik a biskup Jordanes (Iordanes), původem snad Gót či Alan, který žil v Byzanci. Zaznamenal cenné skutečnosti o slovanských kmenech, které nazýval Sclaviny (Sklaviny), Anty či Venedy.

Nejstarší slovanské osídlení vyhledávalo nížinné polohy zhruba do 350 m n. m., a to podél větších vodních toků s úrodnými, hlavně sprašovými půdami a příznivými klimatickými poměry, které zajišťovaly dobrou zemědělskou produkci.

Z řady archeologických výzkumů můžeme odvodit podobu původních slovanských obydlí. Zemědělské sídliště se skládalo ze zahlobených chat pravoúhlého, téměř čtvercového půdorysu o průměrném rozměru 3 × 3 až 4 × 4 m (ale i menších rozměrů), jež byly vybaveny otopným zařízením v podobě pece s kamennou konstrukcí či ohništěm v jednom z rohů nebo při středu některé stěny. Kromě zemnic (polozemnic) se již v čas-

ně slovanském období objevily na sídlištech také povrchové domy. Součástí neopevněných sídlišť byla i další příslušenství, především obilnice, zásobní jámy, pece a větší hospodářské stavby, buď zahlobené, nebo s kůlovou konstrukcí.

Základem hospodářství byla rostlinná výroba a chov dobytka, přičemž další formy obživy (lov, rybolov a sběr) představovaly jen doplňkové zdroje. Rozhodující podíl na zabezpečení výživy mělo obilnářství, dále se pěstovaly luštěniny a některé druhy zeleniny a ovoce. Nejrozšířenější byl chov hovězího dobytka, potom prasete, v menší míře se chovaly ovce a kozy.

Řemeslná výroba nepřekročila (až na některá specializovaná odvětví – železářství, kovářství) rámec podomácké výroby. Zpracovávaly se běžně dostupné materiály: hlína, dřevo, kosti, parohy a rohovina, kůže, vlna a též kámen.

S počátečním obdobím vývoje slovanské společnosti byl spjatý žárový způsob pohřbu (nejrozsáhlejší žárové pohřebiště bylo odkryto v Přítlukách u Břeclavi, další velké žárové nekropole najdeme v Pohansku a Mutěnicích). Své mrtvé nejstarší Slované spalovali a jejich popel ukládali do hrncovitých nádob čili popelnic pod nasypanou mohylou.

Konkrétní údaje o společenském rozvrstvení nejstarší slovanské společnosti na Moravě jsou víceméně skromné, navíc se vztahují k jižním Slovanům; přesto si připomeňme charakteristiku těchto Slovanů z pera byzantského historika Prokopia: „Tyto kmeny, totiž Slované a Antové, nejsou ovládnuty jedním mužem, ale žijí odedávna v demokracii, a proto své věci projednávají společně.“ Lze uvažovat, že podobná situace panovala i u slovanských kmenů na Moravě. Písemné prameny líčily Slované jako zdravý, otužilý a statečný lid, vysokého a štíhlého vzrůstu, s velkou silou. Krásu slovanských žen (otrokyň) opěvovali ještě v 11. století perští a arabští básníci. Podobně jako Germáni či Keltové měli Slované světlou barvu pleti a vlasů. Před přijetím křesťanství uctívali pohanské bohy: hromvládného Peruna, Svaroga (bůh nebeského ohně, světla a tepla), Svarožice-Dažboga (bůh zářícího slunce a ohně), Svantováta, Triglava, bohyni Mokoš a další.

Podstatnou část pohřebních zvyklostí a úkonů tvořily tzv. odlučovací rituály, jako např. bdění u mrtvého, omývání těla, vynášení mrtvého z příbytku apod. K pohřebnímu obřadu

patřilo také chvalořečení a hysterické kvílení žen; vlastnímu aktu předcházely zvířecí a někdy i lidské obětní rituály (otrokyň, konkubín a vdov). Po pohřebním obřadu se konala tzv. tryzna a hostina s veselím, pozůstalí pili opojné nápoje a hráli pohřební hry.

Nejstarším (a takřka jediným) dokladem pro poznání počátečního období slovanského osídlení na Moravě je keramika tzv. pražského typu, nalezená na uvedených žárových pohřebištích. Raná slovanská keramika se vyznačuje značnou uniformitou, chybí jí výzdoba. Charakterizují ji vázovité tvary hrnců (s klenutějším vydutím) i štíhlé nádoby s vysoko položenou výdutí.

Sámův kmenový svaz

První historickou zprávu o dění, které se odehrálo na Moravě v první polovině 7. století, přinesl franský kronikář Fredegar (*Čtyři knihy kronik takřčeného Fredegara scholastika*); jeho čtvrtá kniha nás v kapitolách 48 a 68 informuje o bojích a soužití Slovanů s Avary ve středním Podunají, o Sámovi, vzniku jeho říše a o následujícím střetnutí s Dagobertem.

V první polovině 7. století se konstituovala první středoevropská slovanská říše: Sámův kmenový svaz. Částečně vznikl kvůli obraně proti kočovným Avarům, kteří se po odchodu Langobardů a části Gepidů do severní Itálie definitivně usadili v karpatské kotlině, a také proti tlaku západních sousedů: Franků.

Původ Avarů, stepních kočovníků, není dosud zcela jasný; nevíme, zda byli původu turkotatarského či mongolského, neznáme ani, co bylo podnětem k jejich pohybu na západ. Přibližný je i odhad rozsahu avarského panství, kaganátu. S určitostí lze však konstatovat, že do kaganátu byly začleněny všechny etnické skupiny, jež tehdy žily v Potisí a Podunají, včetně nejstarších slovanských obyvatel, kteří osídlili tento prostor. V kontaktní zóně mezi Slovy a Avary leželo (asi) jádro Sámova kmenového svazu, snad někde v Čechách nebo jižním Pomoraví.

Fredegar vypravuje: „(...) ve čtyřicátém roce Chlotarova kralování (623/24 – pozn. aut.) spojil se člověk jménem Sámó,

národnosti Frank z kraje Senonago (zkomolenina pravděpodobně francouzského města Sens nebo kraje v belgickém Henegavsku – *pozn. aut.*), s větším počtem kupců a vydal se ke Slovanům, přijmím Venedům, aby provozoval obchod. Slované počali již tehdy povstávat proti Avarům. (...) Když takto Venedi Huny vojensky napadli, táhl s nimi ve vojsku kupec Sámó (...) zde byl v boji proti Hunům tak prospěšný. (...) Venedi vidouce prospěšnost Sámovu zvolí si ho nad sebou králem a 35 let jim šťastně kraloval. (...) Sámó měl dvanáct manželek z rodu Venedů a měl od nich dvaadvacet synů a patnáct dcer.“

Fredegar se znovu vrací k Sámovi v roce 631/32, kdy Slované svedli vítěznou bitvu s Franky u hradu Wogastisburg; ten se dodnes nepodařilo přesně lokalizovat, od 18. století existuje celá řada uvažovaných lokalit, z nichž mnohé leží na Moravě (Mikulčice, Hostýn, Znojmo). Ihned po vítězství u Wogastisburgu vtrhli Slované do Durynska a dalších krajů Franské říše. Po Sámově smrti (658 či 661) se toto první západoslovanské „barbarské království“ rozpadlo, ale zcela nezaniklo; zmizela jen centrální moc (dokladem toho je řada opevněných sídlišť v dolním a středním Pomoraví, na nichž můžeme sledovat přítomnost nové vyšší vládnoucí společenské vrstvy a rozvoj hospodářství).

Doba předvelkomoravská

Poslední čtvrtinu 7. a celé 8. století nazýváme předvelkomoravským (nebo starohradištním) obdobím. Nadále pokračovaly kontakty s Avary, avšak vlastní kontaktní zóna ležela jižně a jihovýchodně od jižní Moravy. Z moravského teritoria známe jediné pohřebiště v Dolních Dunajovicích na Mikulovsku a snad i v nedalekém Hevlíně. Dále je osídleno území nížinných poloh v oblasti Dyjskosvrateckého úvalu až po soutok Dyje a Jihlavy, širší území jižního a východního Brněnska, Haná a plocha Hornomoravského úvalu až po Olomoucko a okraj Šumperska, na jih pak do Dolnomoravského úvalu. Přitom dochází k dalšímu rozšiřování osídlení do povodí Rokytné na Moravskokrumlovsku a Hrotovicku (potvrzuje to výzkum zaniklé středověké vesnice Mstěnice).

Na základě dosavadního výzkumu můžeme v poslední čtvrtině 7. století počítat se vznikem nejstarších opevněných sídlišť, jakými byly například Mikulčice, uherskohradištsko-staroměstská aglomerace (Ostrov sv. Jiří) nebo Olomouc-Povel. Vedle těchto tří nejdůležitějších lokalit, které se nacházejí v nížinných polohách a obtéká je koryto Moravy, známe i další hradiště, jejichž počátky lze datovat do předvelkomoravské doby; v oblasti Brněnska jsou to Staré Zámky v Brně-Líšni, dále Zelená Hora u Vyškova či znojemské hradiště sv. Hipolyta.

Pro toto období je charakteristický další rozvoj osídlení, houstla sídlištní síť, což způsobilo markantní demografický přírůstek (3–4 procenta ročně). V zemědělském hospodaření se přecházelo na extenzivní formy, představované zejména obilnářstvím a chovem dobytka (především prasat). Rozpadala se rodová občina a vytvářela se občina sousedská. Mnohé tyto změny byly patrně vyvolány zlepšováním klimatu, které právě během 9. století dosáhlo tzv. příznivého maxima.

K velkému kvantitativnímu i kvalitativnímu skoku došlo v řemeslné výrobě. Docházelo k vydělování specializovaných výrobních činností vázaných na určitý distribuční okruh či dokonce objednavatele, a tak vzrostl význam obchodní směny, která se realizovala naturální formou nebo jistými předměty předmincovního platidla. Významnou roli v řemeslné sféře se hrávalo hlavně železářství a kovářství. Nejstarší doklady o výrobě železa pocházejí ze severní Moravy a z Dražanské vrchoviny (střední část Moravského krasu). Ze specializovaných odvětví uvedme kovolitectví a šperkařství, což dokládají nálezy z Mikulčic, Pohanska a z Ostrova sv. Jiří v nynějším jádru Uherského Hradiště. Určité náznaky specializace najdeme v kovářství, ve výrobě parohové industrie a v oděvním řemesle.

V devadesátých letech 8. století zlomila v několika taženích franská vojska Karla Velikého avarský kaganát a zahájila expanzi proti slovanským kmenovým svazům na severu a severovýchodě. Ze skromných písemných pramenů čerpáme jen útržkovité informace o politických dějinách a válečných konfliktech Slovanů s Frankou a posléze Východofranskou říší. Po smrti Karla Velikého (814) se v pramenech hovoří o východních Slovanech (a také o Češích), ale přímo o Moravanech se prameny nezmiňují. Absence poznámek o Morava-

nech bývá často vysvětlována tím, že na rozdíl od Čech nebyla Morava Franské říši podřízena (jednoznačně to však tvrdit nemůžeme).

O několik let později, v prosinci 822, se totiž Moravané poprvé vynořují z anonymity slovanských kmenů na východě Franské říše a severně od středního Dunaje. V *Annales regni Francorum* se objevuje zpráva o tom, že císař Ludvík Pobožný svolal sněm do Frankfurtu nad Mohanem, kde „vyslechl vyslance všech východních Slovanů“, mimo jiné i Čechů („*Boheimorum*“) a Moravanů („*Marvanorum*“). Tak se Moravané (jejich jméno – *Marvani*, *Marharii*, *Maravores* aj. – se nejčastěji odvozuje od řeky Moravy čili *Marus*, *Maraha*) poprvé objevují v písemných pramenech; do té doby byli Moravané (pravděpodobně) zahrnováni mezi Slovary, kteří sídlili na východ od Bavor v jedenácti městech-župách.

Na přelomu 8. a 9. století proniká na Moravu přičiněním bavorské misie z Pasova křesťanství. Potvrzuje to přechod od pohřbívání žárového k pohřbívání do země a také zbytky chrámových staveb na jižní Moravě (kostel v Modré u Velehradu, chrám na mikulčickém hradisku a snad i kostelík na hradisku Vysoká Zahrada u Dolních Věstonic). Podle pasovské tradice pokřtil v roce 831 biskup Reginhar „všechny Moravy“.

Počátky Velké Moravy

Na Moravě probíhal (podobně jako v okolních oblastech) od konce 8. století proces sjednocování kmenů (politicky byla Morava dříve sjednocena než Čechy). V pramenech je jako první historická osobnost uváděn Mojmír I. (*Moimayr*, *Moymar*), „vládce Moravanů nad Dunajem“, zakladatel mojmírovské dynastie, který vládl zhruba od roku 830. Ve stejném období panoval v sousedním Nitransku kníže Pribina. Mojmír I. využil jiných „aktivit“ Franské říše a někdy v letech 833–836 vypudil Pribinu z nitranského hradu a připojil Nitransko k Moravě; k sjednoceným moravským kmenům se tak připojila značná část Slovenska a severního Podunají. Tím byly položeny základy mocného středoevropského státu – Velké Moravy (*Magna Moravia* – tak označil tento stát v polovině 10. století byzantský císař Konstantin Porfyrogenetos).

Moravský stát se postupně stal mohutnou říší, do jejíhož rámce spadaly Čechy, Slezsko, Krakovsko, část Lužice, Pannonie (dnešní Maďarsko) a dnešní severní Rakousko; podle skromného odhadu jádro Velké Moravy tvořilo území o ploše asi 90 000 km² a žilo zde půl milionu lidí (k tomuto území musíme připočítat další okolní závislé oblasti). Centrum státu leželo v Pomoraví, kde také stál hlavní „Velehrad“; k nejznámějším hospodářským, politickým i kulturním střediskům té doby patřila hradiště Mikulčice, Staré Město, Pohansko, Znojmo, Olomouc, Strachotín, Staré Zámky u Líšně, Rajhrad a Přerov.

Vztahy mezi Franskou říší a Velkou Moravou byly až do roku 846 dobré. Tehdy podnikl Ludvík Němec (od 843 vládce Východofranské říše) výpravu „proti moravským Slovanům, kteří chtěli odpadnout; zde vše uspořádal podle své vůle a ustanovil jim za vévodu Rastislava, synovce Mojžírova“. Rastislav/Rostislav (vládl 846–870) však brzo sliby poslušnosti porušil a snažil se o samostatnou politiku. Proto v srpnu 855 znovu vpadl Ludvík Němec na Moravu, zemi značně vyplenil, avšak pevnost Moravanů nedobyl. I další léta poznamenaly boje mezi Východofranskou a Velkomoravskou říší.

Aby posílil vlastní nezávislost, odhodlal se Rastislav k odvážnému státnickému kroku v oblasti církevní politiky: chtěl, aby slovanská říše setřásla franskou svrchovanost a osamostatnila se i církevně, a proto muselo pasovské duchovenstvo jako nevíтанý představitel nepřátelské moci opustit Moravu. Pasovští kněží zdůrazňovali nadřazenost Východofranské říše a učili lid poslušnosti k ní. Místo dosavadních misionářů přicházeli kolem roku 850 na Moravu kněží „z Vlach“ (tj. z italského patriarchy aquilejského), „z Řek“ či z Bavorska. Jejich činnost dosvědčují kostely postavené po polovině 9. století v Sadech u Uherského Hradiště a Mikulčicích. Rastislav pochopil, jaký význam pro upevnění státního zřízení může mít samostatná církevní organizace, která nebude řízena zvenčí, nýbrž pevně spjata se státem.

Konstantin a Metoděj

Nejdříve se kníže Rastislav obrátil na papeže Mikuláše I. do Říma, avšak zde nepochodil. Proto poslal do Byzance císaři

Michalovi III. žádost o vyslání učitelů křesťanské víry: „Země naše je pokřtěna a není u nás učitele, který by nás vedl, vzdělával a vyložil nám svaté knihy. Neboť nerozumíme ani řeckému, ani latinskému jazyku. (...) I pošlete nám učitele, kteří nám mohou vyložit slova knih i jejich význam. (...)“ Byzantský císař Rastislavově žádosti vyhověl. Na Moravě stále existovaly pohanské přezítky (i mezi pokřtěnými) a mravní život měl četné nedostatky: bujela sexuální volnost a sňatkové poměry byly často v rozporu s požadavky evangelia.

V létě či na podzim 863 (nebo snad až na jaře 864) přišla na Moravu křesťanská misie vedená soluňskými bratry Konstantinem-Filozofem a Metodějem. Oba zde zahájili epochální pastorační, literární i organizační práci, jejíž zásluhou se stala Velká Morava kolébkou slovanské vzdělanosti. Konstantin vytvořil písmo (hlaholici), pořizoval překlady z řečtiny do staroslověnštiny a spolu s Metodějem přeložil i některé církevní texty (část *Nového zákona*); k překladu evangelia připojil Konstantin vlastní veršovanou skladbu *Proglas*. Konstantin a Metoděj sepsali také první zákoník světského práva *Zakon sudnyj ljudem*. Ale už rok po příchodu věrozvěstů podlehl Rastislav východofranskému panovníkovi Ludvíku Němcovi; ten si podle *Fuldských letopisů* vynutil na Rastislavovi přísahu, že „se všemi svými velmoži po všechny dny zachová králi věrnost“. Slib však pravděpodobně Rastislav neplnil, protože i v dalších letech probíhaly boje mezi oběma panovníky. Navzdory Rastislavově porážce mohla byzantská misie více než čtyři roky působit na Moravě a položila zde základy vlastní církevní organizace se slovanskou liturgií a kněžími z domácího prostředí. Současně se na Moravu vrátila pasovská misie.

Byzantská přítomnost na Moravě vyvolávala však podrážděné reakce bavorského kléru, který si osvojoval právo na toto území. Zvláště ostře byla napadána skutečnost, že Byzantinci přeložili písmo do staroslověnštiny; bavorští kněží přitom zdůrazňovali, že bohoslužby je možné konat jen ve třech jazycích – v latině, hebrejštině a řečtině. Proto se Konstantin a Metoděj vypravili roku 867 do Říma, aby před papežem obhájili pravověrnost svých překladů. Papež Hadrián II. (nástupce Mikuláše I.) Konstantinovy překlady liturgických textů schválil a dal vysvětit jeho žáky.

Konstantin (narozený asi 826/27) získal základní vzdělání v rodné Soluni. Žilo zde mnoho Slovanů, jejichž jazyk dobře znal. Po studiích na císařské univerzitě v Konstantinopoli získal nižší kněžské svěcení a zastával významný úřad u byzantského patriarchy. Dal však přednost dalšímu vzdělávání. Proto vstoupil do kláštera, odkud byl povolán jako učitel filozofie na univerzitu. Jeho neobyčejné vzdělání ho předurčilo, aby stál v čele misijního poselstva do říše Chazarů v Černomoří. Spolu s bratrem Metodějem zde úspěšně splnili svůj úkol. Po návratu byl právě Konstantin pověřen přípravou a organizováním byzantské misie na Velkou Moravu. Při pobytu v Římě (867–869) Konstantin onemocněl. Projevil přání zemřít jako mnich, a proto vstoupil do jednoho zdejšího řeckého kláštera, přijal klášterní jméno Kyrillos-Cyryl a 14. února 869 zde zemřel. Pohřben byl v bazilice sv. Klimenta (poblíž Kolosea) a záhy byl uctíván jako světec.

Na přání panonského knížete Kocela (syna zavražděného Pribiny) ustanovil na podzim 869 papež Hadrián II. arcibiskupem pro oblast Panonie a Moravy se sídlem v Sirniu (Mitrovici) Metoděje a současně listem *Sláva na výsostech Bohu* schválil slovanskou liturgii.

Kníže Svatopluk

Mezitím na Moravě došlo k dramatickým událostem. Narůstající konflikty mezi Rastislavem a jeho synovcem Svatoplukem, úředním knížetem na Nitransku, vyvrcholily zjetím Rastislava a jeho vydáním Karlomanovi, markrabímu Východní marky. Rastislav byl uvězněn, na říšském shromáždění v Řezně obviněn z porušování přísahy věrnosti Ludvíku Němcovi, nakonec oslepen a uvězněn v některém bavorském klášteře, kde také zemřel.

Karloman vtrhl na Moravu, obsadil všechna tamější hradiště a správu země svěřil markrabím Vilémovi a Engelšalkovi. V době franské okupace byl arcibiskup Metoděj zajat bavorským episkopátem a uvězněn ve švábském klášteře Ellwangen (nebo v Reichenau), kde strávil dva a půl roku.

Metoděj (vlastním jménem Michael, narozený asi 815) vykonával přes třináct let úřad nejvyššího správce (archonta)

Byzantské říše v oblasti obývané Slovy. Poté se úřadu vzdal a odešel do kláštera, kde přijal jméno Metoděj. Doprovázel bratra Konstantina na jeho misiích do Černomoří a na Velkou Moravu. V roce 873 byl na papežův příkaz vysvobozen z vězení a opět uveden do biskupského úřadu. Jeho postavení na Velké Moravě však nebylo nijak pevné, což souviselo s celkovým politickým vývojem za vlády Svatopluka. Morava se opět otevřela bavorským kněžím, které nový kníže podporoval. Vzájemné rozepře mezi oběma skupinami misionářů nakonec vyřešil v červnu 880 list papeže Jana VIII., vydaný při Metodějově pobytu v Římě a začínající slovy *Industriae tuae (Horlivosti tvé)*; papež potvrdil Metoděje v úřadu a znovu vyslovil souhlas se slovanským bohoslužebným jazykem (při současném užívání latinské liturgie, takže se v moravských kostelech nejprve četlo evangelium latinsky a poté staroslověnsky). V *Životě Metodějově* se uvádí 6. duben 885 jako den arcibiskupova úmrtí. Pohřben byl ve svém metropolitním chrámu „po levé straně ve zdi za oltářem sv. Bohorodičky“. Identifikovat chrám ani najít Metodějův hrob se dosud nepodařilo, a to i přes veškerou snahu a řadu archeologických nálezů (Velehrad, Hradisko sv. Klimenta u Osvětiman, Staré Město, Sady u Uherského Hradiště, Mikulčice, rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě). Také Metoděje římskokatolická církev kanonizovala a spolu se svým bratrem Konstantinem a s misionářem Patrikem byl prohlášen za spolupatrona Evropy.

Kolem roku 870 Moravu dobyli Frankové a Bavoři. Na Nitransku zůstal Svatopluk, ale v roce 871 byl Franky obviněn z věrolomnosti a uvězněn. Moravané se proti Karlomanovým správcům vzbouřili, vyhnali je a za knížete si zvolili Svatoplukova příbuzného Slavomíra. Svatoplukovi se podařilo se před Franky ospravedlnit a nakonec byl postaven do čela výpravy proti Slavomírovi. Svatopluk však během tažení Franky zradil, spojil se s Moravany a porazil bavorské vojsko. Tak se „dvojitou zradou“ stal vládcem Velké Moravy (870–894).

Svatopluka starší historická literatura zobrazovala jako člověka lstivého a zlovolného, který potlačoval slovanskou liturgii. Novější literatura ho označuje za nejmocnějšího vládce střední Evropy druhé poloviny 9. století, jenž dosáhl obnovení arcibiskupství na Moravě. Za jeho vlády dosáhla Velká Morava

největšího rozsahu; i Čechy se dostaly v posledním desetiletí Svatoplukova života pod jeho přímou moc. Byl prvním panovníkem, který spojil v jednom státním útvaru území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. V té době o něm psaly prameny jako o králi a papež ho oslovoval jako „jediného milého syna“.

Značně komplikovaný byl vztah Svatopluka k arcibiskupu Metodějovi; ten je třeba posuzovat v širších státněmocenských souvislostech. Svatopluk usiloval o sblížení s Východofranskou říší, cítil potřebu bližšího sepětí s bavorským episkopátem, jenž Metodějovo arcibiskupství a slovanskou liturgii neuznával. A tak se velkomoravský vládce více obklopoval bavorskými kněžími a byl spíše nakloněn latinské než slovanské liturgii. Po Metodějově smrti dal Svatopluk z Moravy vyhnat na dvě stě jeho žáků (odešli do Bulharska, Srbska, Chorvatska, Malopolska a na Rus) a místo Metodějem určeného nástupce Gorazda se stal novým arcibiskupem nitranský Wiching.

Konec Svatoplukova života (894) popsal Konstantin Porfyrogenetos takto: „Když umíral, rozdělil svou zemi na tři díly a svým třem synům zanechal po jedné části. Prvního ustanovil velkým vladařem (...) napomínal je pak, aby jeden proti druhému nečinili rozbroje (...) vzal a svázal tři pruty a podal je prvnímu synovi, aby je zlomil. Když tomu nestačily síly, dal je opět druhému a podobně i třetímu. Potom rozdělil tři pruty a dal je těm třem po jednom. Oni je vzali (...) a ihned přelomili. A tímto příkladem je napomenul a pravil: Zůstanete-li svorní, v lásce nerozluční, nepřátelé vás nebudou moci porazit (...)“ O Svatoplukově úmrtí se tradovaly různé výklady. Kosmova kronika uvádí, že odešel k poustevníkům na úpatí hory Zobor u Nitry a zde žil do konce života.

Svatopluk obratně diplomaticky i vojensky využíval mocenské situace ve střední Evropě, aby upevnil a rozšířil svou říši. Zpočátku pokračoval v bojích s Franky, kteří mu jeho zradu nezapomněli. V květnu 874 však došlo k obratu. V bavorském Forchheimu jednali Svatoplukovi poslové s Ludvíkem Němcem a nakonec byl uzavřen mír mezi oběma zeměmi. Svatopluk prakticky vydobyl Velké Moravě úplnou nezávislost (za *tribut pacis* – poplatek) a několik let vládl „klid zbraní“. Roku 884 se rozpoutala krvavá válka v Panonii, do níž zasahoval i Svatopluk, až nakonec zemi ovládl. Teprve po několika letech

bojů obnovil mír s Karlovci (s Arnulfem), ten však neměl dlouhého trvání.

Zánik Velkomoravské říše

Svatoplukův syn Mojmír II. (894–907?) pokračoval v bojích s Východofranskou říší (Mojmír se vzdal Panonie ve prospěch Arnulfa) a současně musel odolávat stále silnějšímu tlaku kočovných ugrofinských Maďarů. Ve snaze uhájit nezávislost jádra Velké Moravy se pokusil Mojmír obnovit moravskou církevní organizaci; po odchodu Wichinga k Arnulfovi (893) totiž zůstala Morava bez biskupa. Na Mojmírovu žádost vyslal papež Jan IX. (899) na Moravu arcibiskupa Jana a biskupy Benedikta a Daniela (ovšem „latiníky“), aby se ujali správy moravské církve.

Velkomoravská říše se ale začala pod opakovanými nájezdy Maďarů nezadržitelně rozpadat. Navíc mezi Svatoplukovými syny vypukly rozbroje a některá připojená území začala od Velké Moravy odpadat (již v roce 897 se jako první přiklonili k Arnulfovi Češi a Srbové). Kolem roku 907 byl velkomoravský stát zcela rozvrácen. Po tomto datu mizí zprávy o Velké Moravě, nastává „temné století“.

Situace na Moravě po invazi Maďarů není známá, prameny mlčí. Velkomoravská státní organizace byla zničena. Jistě však pokračoval život ve velkomoravských hradištích. Maďaři se snažili podrobit si zdejší obyvatelstvo mocensky, nutili je odvádět dávky a konat různé služby. Lze usuzovat, že Morava nebyla Maďary přímo okupována. Velkomoravský stát se zřejmě rozdrobil na menší celky. Život ve velkých hradištích ztratil svou dřívější dynamiku a velkolepost. Osídlení na jižní Moravě sláblo, jeho jádro se posunulo z jihomoravské nížiny na střední a západní Moravu a do vyšších poloh (zde vznikaly nové sídlištní aglomerace: Olomouc, Brno, Přerov). Soudí se, že až do bitvy na řece Lechu (955), kdy byli Maďaři poraženi spojeným česko-německoříšským vojskem, a skončila tak éra ničivých nájezdů, byla Morava pod maďarským „protektorátem“; poté získal moravské území sousední přemyslovský stát.

Koncem 10. století připadla Morava polskému státu; zhruba po linii Olomoucka ji okupoval Měšek I., jehož výboje rozšířil

na celé území Moravy Boleslav Chrabrý. Až v letech 1018–19 Moravu dobyl český kníže Oldřich a polské posádky byly postupně vyhnány českým vojskem. Morava byla připojena k českému státu.

Moravská církevní centra a kostely prožívaly v 10. století podobný osud jako centra světské správy. Různým způsobem je interpretována zmínka o moravském biskupovi, kdy po Janovi měl snad v roce 925/26 nastoupit (arci)biskup Silvestr. I poté (ještě v sedmdesátých letech 10. století) se příležitostně uvádí moravský biskup, na počátku 11. století se vyskytuje jméno biskupa Vracena; po připojení Moravy k přemyslovskému státu předpokládáme připojení zdejšího biskupství k pražské diecézi.

Velkomoravská společnost

O životě Moravanů se dovídáme jednak ze soudobých análů a z dalších písemných pramenů, z legend a listin popisujících životy věrozvěstů, jednak z archeologických nálezů. Přes jistou omezenost těchto pramenů byly to právě systematické archeologické výzkumy, které ukázaly rozvrstvení obyvatel Velké Moravy do různých společenských skupin a dokumentovaly jejich každodenní život.

Většinu obyvatel tvořili zemědělci, kteří pěstovali základní obiloviny, pšenice, ječmen, luštěniny, konopí a len, k čemuž používali dřevěné i železné nářadí. Doloženo je i sadařství (hrušně, jabloně, broskvoně, švestky, třešně, višně a ořechy), vinařství a zelinářství. Součástí zemědělské produkce byl i chov dobytka (skot, vepř, koně, ovce, kozy, drůbež). Stravu doplňoval lov, rybolov, včelařství a sběr lesních plodů.

Archeologické nálezy dokazují rozvinutou řemeslnou výrobu: hrnčířství, hutnictví a kovářství. Při stavbě kostelů se uplatňovala kamenická a tesařská řemesla. Na úrovni bylo i šperkařství, používala se měď, bronz, stříbro a zlato (typickým výrobkem byla tzv. nákončí). K rozvinutým řemeslům patřilo i sklářství a textilnictví.

Centry hospodářsko-společenského, politického i církevního života byla hradiště, která měla také význam coby vojenské pevnosti, v nichž se bránili Moravané proti útokům Franků,

Bavorů i Maďarů. Velkomoravská hradiště byla zakládána v nížinách nebo na mírných vyvýšeninách, vždy uprostřed osídlené krajiny poblíž vodních toků. Plocha několika hektarů byla obehnaná valy s hradbami s kamennými a dřevěnými stěnami, průchod do hradiště vedl opevněnými branami. Uvnitř hradišť se nacházely domy, dvorce, hospodářské budovy, řemeslnické dílny apod. Na několika významných a systematicky prozkoumaných hradištích byly objeveny základy kamenných křesťanských kostelů a větších staveb – paláců. Uvnitř hradišť nebo v jejich blízkosti byla prozkoumána pohřebiště. V okolí hradiště ležely osady a další sídlištní útvary. O nejvýznamnějších hradištích se předpokládá, že byla sídlem knížat a jejich družin. Historikové i archeologové zatím nedokáží lokalizovat centrum Velké Moravy. Převládá názor, že to byly nejdříve Mikulčice a později (od doby Svatoplukovy) snad Staré Město.

Velkomoravská společnost již byla sociálně rozvrstvená; v čele říše stál panovník (kníže či vévoda, v případě Svatopluka i král neboli *rex*) z dynastie Mojmírovců. Kolem něho se soustřeďovala družina většinou jízdních bojovníků; z ní se rekrutovali správci jednotlivých oblastí (tzv. župani) a také velmoži. Ti získávali majetek (pozemky) od panovníka do trvalého nebo dočasného držení (léna) a budovali si dvorce. Na dvorcích a hradištích pracovala čeleď s otroky (ti pocházeli vesměs z válečných zajatců). Nejpočetnější složkou velkomoravské společnosti byli svobodní obyvatelé zemědělsko-dobytkářských občin. V době válek tvořili i většinu pěšího vojska.

Morava za údělných knížectví (počátek 11. století až 1182)

Vláda Břetislavova a Spytihněvova

Jako první přemyslovský vládce na Moravě bývá označován jediný syn knížete Oldřicha Břetislav, a to i v letech, kdy už vládl v Praze (1034–55). Břetislav I. (staročesky Brjačeslav) neboli, jak píše kronikář Kosmas, „Achilles český“, je znám především „příběhem o únosu Jitky ze svinibrodského kláštera“; Břetislav, jehož „mysl byla vznícená ohněm Venušíným“ (Kosmas), s pomocí své družiny dojel s Jitkou šťastně k Oldřichovi a ten je poslal na Moravu. Tato historie se nejčastěji klade do roku 1021 a je spojována s nástupem Břetislava do funkce moravského správce.

O Břetislavově působení na Moravě příliš mnoho nevíme. Uvádí se, že vybudoval celou síť nových hradů, jež navazovaly na stará velkomoravská hradiště. Břetislavovi připisujeme zejména založení tří hlavních moravských hradů: Brna, Znojma a Olomouce. Tyto hrady se po Břetislavově smrti staly sídly jeho vlastních synů, mezi něž rozdělil Moravu; na olomouckém hradě se nacházela nejstarší moravská mincovna. Mimo uvedená hlavní sídla se z této doby připomínají jako župní střediska lokality Přerov, Rokytná, Bítov, Pustiměř, Spytihněv, Hodonín, Strachotín, Cornštejn a Břeclav.

Málo víme i o činnosti moravské církevní správy; předpokládáme, že na Břetislavových hradech se nacházely kostely a že v letech 1030–31 svěřil Břetislav jurisdikci nad moravským biskupstvím pražskému biskupovi Šebířovi. Roku 1048 (nebo 1045) bylo při kostele sv. Petra a Pavla v Rajhradě založeno benediktinské proboštství pražského kláštera v Břevnově.

Břetislav se v roce 1054 připravoval na válečné tažení do Uher, ale náhle onemocněl v Chrudimi; „tuše svůj blízký konec“ svolal na tamní hrad „přední muže země“ a zapřísahal svých pět synů, aby „vždy nejstarší držel nejvyšší moc a stolec v knížectví, aby všichni jeho bratři nebo ti, kteří pocházejí z knížecího rodu, byli vždy pod jeho panstvím“. Tak vznikl tzv.

stařešinský řád, podle nějž se měl nejstarší Přemyslovec stát českým knížetem, kdežto ostatním byly přiděleny do správy „úděly na Moravě“; to teoreticky umožňovalo i údělným knížatům nastoupit na pražský stolec.

Břetislav rozhodl, aby jeho nejstarší syn Spytihněv vládl v Čechách, a Moravu rozdělil mezi své další potomky: Vratislav se usídlil v Olomouci, část brněnsko-znojenskou dostali Konrád a Ota; poslední Jaromír byl předurčen pro duchovní dráhu. Tímto rozhodnutím hodlal Břetislav předejít bratrovražedným bojům o pražský knížecí stolec (měl ještě v živé paměti kruté vztahy mezi svým otcem Oldřichem a svými strýci Boleslavem III. a Jaromírem). Malá moravská údělná knížata měla přece jen ztíženou šanci zasahovat do tohoto boje, pokud se však nespojila s opozicí v Čechách. Rozdělení Moravy na tři na sobě nezávislé knížecí úděly znamenalo, že jako samostatný politický činitel byla ze středoevropského prostoru vyřazena; přitom mezi úděly nebyly stanoveny pevné hranice. Údělná knížata byla většinou nazývána *princeps* nebo *dux Moraviae*, jen zřídka (a později) se objevila označení *olomouensis*, *brunensis* nebo *znoymensis*.

Spytihněv II. (1055–61) se však nemínil řídit otcovým přáním a rozhodl se podřídit Moravu své přímé vládě. Krátce po převzetí moci pozval na chrudimský hrad 300 „nejlepších a nejvznešenějších mužů“ z Moravy (Kosmas) a dal je „zjímati a v poutech rozsaditi po jednotlivých hradech v Čechách“; tento akt někteří badatelé považují za konečnou likvidaci staré moravské nobility. Své bratry povolal Spytihněv ke dvoru, Konráda ustanovil nejvyšším lovčím a Otu kuchmistrem; Vratislav však uprchl k uherskému králi Ondřejovi a oženil se s jeho dcerou. Vratislavovi nakonec Spytihněv dovolil vrátit se na olomoucký úděl. Než zemřel, vrátil úděly i Otovi a Konrádovi (kolem 1059).

Zřízení olomouckého biskupství

Po Spytihněvově smrti se stal novým českým knížetem jeho bratr Vratislav, dosud olomoucký údělník. Vratislav II. (1061–92) obnovil úděly svých bratrů na Moravě: Ota I. Sličný dostal Olomoucko (po Vratislavovi) a Konrád I. Brněnsko se Znojmem

skem. Údělý prakticky představovaly pohraniční marky vůči okolním státům, plnily obrannou a vojenskou funkci: olomoucký úděl proti Uhrám a Polsku, brněnský úděl (se Znojemskem) proti Východní (bavorské) marce.

Vratislav II. také v roce 1063 založil (respektive obnovil) v Olomouci při kostele sv. Petra biskupství pro Moravu (prvním biskupem se stal břevnovský benediktinský mnich Jan). Církevně podléhalo olomoucké biskupství arcibiskupství v Mohuči. Z hlediska politického vzniklo jako opora pražských knížat, protože olomouckého biskupa jmenoval český kníže, od roku 1197 pak moravský markrabě (roku 1207 bylo právo svobodné volby biskupa přiznáno přímo olomoucké kapitule).

V 11. století na Moravě existovaly pouze velkofarní kostely v sídlech provincií a velkofarních obvodů a měly patrně podobu rotund (nejznámější je znojemská rotunda sv. Kateřiny s cyklem nástěnných maleb, kde jsou mj. zobrazeni i moravští údělníci). V této době se objevuje také druhý tradiční typ chrámové stavby – bazilika (např. původní trojlodní stavba chrámu sv. Václava v Olomouci). Ve 12. století na Moravu pronikají i další typy chrámových staveb, např. centrály se čtvercovou lodí a třemi apsidami (taková stavba se dochovala v Řezovicích u Ivančic).

Ota Olomoucký a Konrád Brněnský

Vylíčení historie moravských údělných knížat (od pol. 11. století do 80. let 12. století) je velmi obtížné, zejména kvůli absenci kronik moravských klášterů, které by byly pro tuto historii základem. Kroniky se buď nedochovaly, nebo byly psány až s delším časovým odstupem. Také listiny jsou v této době spíše vzácností, a tak se můžeme opírat jen o zmínky v pražských kronikách. Většina moravských údělníků se nespokojovala s vládnutím ve svých údělech a zasahovala do bojů o ústřední moc v přemyslovském státě. Údělníci tyto snahy opírali o Břetislavův stařešinský nástupnický řád, který zajišťoval nejstaršímu příslušníkovi přemyslovského rodu nárok na pražský stolec. Ač byla moravská knížata většinou podřízena pražskému knížeti, měla všechny atributy knížecí moci. Připomeneme si jen ty významnější postavy z galerie moravských údělných knížat.

První generace údělníků, představovaná Otou I. Olomouckým a Konrádem I. Brněnským, vládla ve svých údělech až do konce života. Ota se svou manželkou Eufemií Uherskou založil v roce 1078 benediktinský klášter v Hradisku u Olomouce, jako první samostatnou rodinnou knížecí fundaci moravského údělníka; při této příležitosti byla sepsána první moravská listina (dochovaná v opise), která se zmiňuje o nejstarších vesnicích v kraji (Hejčín, Laštany). Vláda obou těchto údělníků se nesla ve snaze o hospodářské povznesení země. Občas byla provázena ozbrojenými střety s rakouskými markrabaty na jihomoravském pomezí; převažovaly však spíše přátelské vztahy, upevněné několika vzájemnými sňatky. K větší bitvě došlo 12. května 1082 u Mailberku, kde spojené česko-moravské vojsko vedené Vratislavem II. porazilo oddíly markrabího Východní marky Leopolda II. Vítězové pak plenili území až po Dunaj.

Po smrti Oty Olomouckého (1087) odebral Vratislav II. správu olomouckého údělu jeho nezletilým synům (tedy svým synovcům) Svatoplukovi a Otovi II. a svěřil ji vlastnímu synovi Boleslavovi (asi se obával sjednocení Moravy). Na obranu Otových synů rázně vystoupil jejich strýc Konrád Brněnský. Vojska českého krále (Vratislav II. se jím stal v roce 1085, ale titul získal jen pro svou osobu) vpadla v červenci 1091 na Moravu a oblehla Konrádův hrad v Brně (o této skutečnosti informuje Kosmova kronika a jedná se o první písemnou zmínku o Brně). Nakonec došlo ke smíru mezi bratry. Po smrti Vratislava v lednu 1092 přešel jeho mladší bratr Konrád I. na český knížecí stolec do Prahy (podle stařešinského řádu); vládl však jen necelých osm měsíců (v září 1092 zemřel). Pravděpodobně za Konrádovy pražské vlády došlo k rozdělení brněnského údělu mezi jeho dva syny – Oldřich získal vlastní Brněnsko a Litold Znojensko.

Boje mezi Přemyslovci

Za vlády bratrů Litolda a Oldřicha vypukly mezi nimi a novým českým knížetem Břetislavem II. rozpory; Oldřich jako nejstarší Přemyslovec a Konrádův syn uplatňoval nárok na vládu v Praze. Břetislavovo vojsko vtrhlo roku 1099 na Moravu. Až když

Břetislav zemřel a pražský úřad převzal jeho bratr Bořivoj II., nastal „klid zbraní“ a moravští úředníci se vrátili na své hrady; olomoucký úředník Svatopluk žil i s Břetislavem ve shodě.

Oldřich Brněnský se však nemínil vzdát nároků na pražský stolec a hledal pomoc u římskoněmeckého císaře Jindřicha IV. v Řezně (za vysoký finanční obnos od něj žádal propůjčení Čech v léno). Tato diplomatická aktivita mu však nepomohla. Proto Oldřich spolu s Litoldem Znojemským vytáhli v srpnu 1101 s vojskem do Čech. Vypukla první válka o český knížecí stolec. Vojenská výprava skončila neúspěchem u Malína (pozdější Kutné Hory), moravské oddíly se spěšně vrátily domů. Oldřich a Litold ještě v témž roce založili v Třebíči benediktinský klášter, kde byli (patrně) později pochováni.

Podobný pokus provedl i olomoucký úředník Svatopluk; v září 1105 (v době nepřítomnosti knížete Bořivoje II. v zemi) vpadl do Čech s úmyslem obsadit Pražský hrad. Jeho útok se nezdařil, a proto odtáhl s nepořízenou zpět na Moravu. V květnu 1107 se znovu Svatopluk Olomoucký objevil před Prahou, tentokrát posílený o oddíly uherského krále Kolomana, polského knížete Boleslava III. Křivoústého a také českých Vršovců. A byl úspěšný: 14. května 1107 se stal Svatopluk českým knížetem (1107–09).

Po zavraždění Svatopluka (při jeho tažení do Polska) se o český knížecí stolec ucházel jeho bratr, olomoucký kníže Ota II. (stařešinským právem nejstaršího Přemyslovce). Neuspěl však. Počátkem října 1109 byl v Praze vyhlášen českým panovníkem Vladislav I., syn krále Vratislava II. Ota II. dobrovolně ustoupil a vrátil se do Olomouce. Rozpory s Otou Olomouckým vyřešil nový český kníže smírně: po krátkém uvěznění (na právě přestavěném hradě Křivoklátě) mu „navrátil polovici celé země moravské“, protože se ho snažil přivést k zmoudření, aby „poznal sám i jeho potomci byli si toho vědomi, že země moravská a její správcové jsou vždy pod mocí knížete českého, jak to náš děd svatě paměti Břetislav nařídil“ (Kosmova kronika).

Kolem roku 1123 vypukly mezi Přemyslovci nové spory, které vyvrcholily vypuzením Vladislavova bratra Soběslava z Moravy (ten na základě dohody z července 1115 převzal po dobu nezletilosti dědiců vládu v obou jihomoravských údělech); So-

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.